वत्सप्रिर्भालन्दनः। अग्निः। त्रिष्टुप्

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्द्वितीयं परि जातवेदाः।
तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः॥ १०.०४५.०१

अग्निः- पावकः। दिवः परि- नभसि। प्रथमम्- पूर्वम्। जज्ञे- जातः। अस्मत्- अस्मद्धृदये। जातवेदाः- जातप्रज्ञः सन्। द्वितीयम्। परि जज्ञे- जातः। नृमणाः- नराणां हितेच्छुः सन्। तृतीयम्। अप्सु- उदकेषु वैद्युतात्मना जातः। एनम्- एतम्। अजस्रम्- अनवरतम्। इन्धानः- दीपयन्। स्वाधीः- शोभनध्यानवान्। जरते- स्तौति ॥१॥

विद्मा ते अग्ने त्रेधा त्रयाणि विद्मा ते धाम विभृता पुरुत्रा।
विद्मा ते नाम परमं गुहा यद्विद्मा तमुत्सं यत आजगन्थ॥ १०.०४५.०२

अग्ने। ते- भवतः। त्रेधा- त्रिधा त्रिषु धामसु स्थितानि। त्रयाणि- त्रीणि रूपाणि। विद्म- जानीमः। पुरुत्रा- बहुधा। विभृत्रा- विशेषेण धृतानि। ते- भवतः। धाम- स्थानानि। विद्म- जानीमः। गुहा- चिदाकाशे। यत्- यः। ते- भवतः। परमम्- श्रेष्ठः। नाम- मन्त्रोस्ति। तम्। विद्म- जानीमः। यतः। आजगन्थ- आगतवान्। तम्। उत्सम्- स्यन्दनयुक्तं जीवोदकं मूलशक्तिप्रवाहम्। विद्म- जानीमः ॥२॥

समुद्रे त्वा नृमणा अप्स्व१न्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन्।
तृतीये त्वा रजसि तस्थिवांसमपामुपस्थे महिषा अवर्धन्॥ १०.०४५.०३

नृमणाः- नृणां हितकरचित्तः। नृचक्षाः- नृणां द्रष्टा। समुद्रे- अर्णवे। हृत्समुद्र इत्याध्यात्मिके। अन्तः समुद्रे हृद्यन्तरायुषीत्यादिश्रुतिभिः श्रुतौ समुद्रो हृदयम्। अप्सु अन्तः- उदकेष्वन्तः। मूलशक्तिधारास्वित्याध्यात्मिके। दिवो ऊधन्- नभसो मुख्यस्थाने। चित्ताकाश इत्याध्यात्मिके। अग्ने- पावक। सर्वभूतहितक्रतो इत्याध्यात्मिके। त्वा- भवन्तम्। ईधे- दीपितवान्। तृतीये।

Dr Rangani

रजसि- लोके। सुवर्लोके हृदीति भावः। तस्थिवांसम्- स्थितम्। त्वा- भवन्तम्। अपामुपस्थे- मूलशक्तिधारासु। महिषाः- महात्मानः। अवर्धन्॥३॥

अक्रन्ददग्निः स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधः समञ्जन्।
सद्यो जज्ञानो वि हीमिद्धो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः॥ १०.०४५.०४

क्षामा- भूमिम्। रेरिहत्- आस्वादयन्। वीरुधः- ओषधीः। समञ्जन्- व्यञ्जयन्। औपासनेन ओषधीनां निष्पत्तिः। ओषधयो भौमभोगप्रतीकभूताः। ते अग्न्यनुग्रहादेव व्यञ्जिताः। अग्निः- पावकः। द्यौः- नभः। स्तनयन्निव- गर्जन्निव। अक्रन्दत्- अशब्दयत्। सद्यः- क्षणेन। जज्ञानः- जातः। हि- खलु। इद्धः- दीप्तः। ईम्- इदम्। वि- विशेषेण। अख्यत्- व्यञ्जयति। रोदसी- द्यावापृथिव्योः। अन्तः। भानुना- प्रकाशेन। आ भाति- शोभते॥४॥

श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनीषाणां प्रार्पणः सोमगोपाः।
वसुः सूनुः सहसो अप्सु राजा वि भात्यग्र उषसामिधानः॥ १०.०४५.०५

श्रीणाम्- मङ्गळानाम्। उदारः- उद्गमयिता। रयीणाम्- दानयोग्यसंपदाम्। धरुणः- धारकः। मनीषाणाम्- धियाम्। प्रार्पणः- प्रापयिता। सोमगोपाः- रसपालकः। वसुः- चित्तस्तम्भकारकः। सहसः- सहनशक्तेः। सूनुः- वत्सः। अप्सु- मूलशक्तिधारासु। राजा- रञ्जकः। उग्रः- उद्गूर्णः। उषसां अग्रे- प्रभाते विद्यायां वा। इधानः- उद्दीपितो भवति॥५॥

विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ रोदसी अपृणाज्जायमानः।
वीळुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना यदग्निमयजन्त पञ्च॥ १०.०४५.०६

विश्वस्य- सर्वस्य। केतुः- प्रज्ञापकः। भुवनस्य- धरण्याः। गर्भः। जायमानः- जात एव। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। आ अपृणात्- आपूरयति। यत्- यदा। पञ्च जनाः- ब्राह्मणक्षत्रियवैश्यशूद्रनिषादाः। अग्निम्- पावकं सर्वभूतहितक्रतुम्। अयजन्त- उपासते स्म। तदा। परायन्- परागच्छन्। वीळुम्- दृढम्। चित्- अपि। अद्रिम्- गिरिं मेघं जडम्। अभिनत्- बिभेद॥६॥

उशिक्पावको अरतिः सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो नि धायि।

Dr. Rangarajan

इयर्ति धूममरुषं भरिभ्रदुच्छुक्रेण शोचिषा द्यामिनक्षन्॥ १०.०४५.०७

उशिक्- कामयमानः। पावकः- शोधकः। अरतिः- विरक्तः। सुमेधाः- मनीषी। अग्निः। मर्तेषु- मर्त्यानां हृदये। अमृतः- अमरणधर्मा। नि धायि- स्थापितः। धूमम्- धूमादिमार्गं पितृयाणम्। इयर्ति- प्रेरयति। शुक्रेण- शुभ्रेण। शोचिषा- प्रकाशेन। द्याम्- नभः चित्ताकाशम्। इनक्षन्- व्याप्नुवन्। अरुषम्- अर्चिरादिमार्गं देवयानम्। भरिभ्रत्- धारयति ॥७॥

दृशानो रुक्म उर्विया व्यद्यौद्दुर्मर्षमायुः श्रिये रुचानः।

अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्यदेनं द्यौर्जनयत्सुरेताः॥ १०.०४५.०८

दृशानः- प्रत्यक्षः। रुक्मः- ज्योतिष्मान्। उर्विया- उरु। व्यद्यौत्- विद्योतते। श्रियै- मङ्गळाय। दुर्मर्षं- दुरभिभवं यथा भवति तथा। रुचानः- रोचमानो भवति। अग्निः- पावकः सर्वभूतहितक्रतुः। अमृतः- अमरणधर्मा। वयोभिः- हव्यैः। अभवत्। यत्- यदा। एनम्- एतम्। सुरेताः- शोभनरेतस्कः। द्यौः- नभश्चिदाकाशः। जनयत्- ससर्ज ॥८॥

यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्तमग्ने।

प्र तं नय प्रतरं वस्यो अच्छाभि सुम्नं देवभक्तं यविष्ठ॥ १०.०४५.०९

भद्रशोचे- मङ्गळप्रकाश। यविष्ठ- अतिशयेन तरुण। अद्य- इदानीम्। देव- द्योतनशील। अग्ने- सर्वभूतहितक्रतो। यः- य उपासकः। ते- तुभ्यम्। घृतवन्तम्- दीप्तम्। अपूपम्। कृणवत्- करोति समर्पयतीति भावः। तम्। वस्यः अच्छ- वसूनि अभिलक्ष्य। अभि- आभिमुख्येन। प्रतरम्- प्रकृष्टम्। देवभक्तम्- देवसम्भजनाख्यम्। सुम्नम्- सुखम्। प्र- प्रकर्षेण। नय ॥९॥

आ तं भज सौश्रवसेष्वग्न उक्थ उक्थ आ भज शस्यमाने।

प्रियः सूर्ये प्रियो अग्ना भवात्युज्जातेन भिनदुज्जनित्वैः॥ १०.०४५.१०

तम्- अमुमुपासकम्। सौश्रवसेषु- श्रुतिमन्त्रजपेषु अतीन्द्रियश्रुत्युपलक्षितानुभूतिषु वा। आ भज- सेवस्व। उक्थेउक्थे- मन्त्रे मन्त्रे। शस्यमाने- जप्ते। आ भज- सेवस्व। अयमुपासकः। सूर्ये प्रियः-

Dr. Rangaji

आत्मसूर्यप्रियः। अग्ना प्रियः- सर्वभूतहितक्रतुप्रियः। भवाति- भवति। जातेन- पूर्वं जातेन सद्भावनेन। जनित्वैः- जनिष्यमाणैः सद्भावनैश्च। उद्भिनदत्- आवरणं भिनत्ति ॥१० ॥

त्वामग्ने यजमाना अनु द्यून्विश्वा वसु दधिरे वार्याणि।
त्वया सह द्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः॥ १०.०४५.११

अग्ने- पावक सर्वभूतहितक्रतो। त्वाम्- भवन्तम्। यजमानाः- उपासकाः। द्यून्- द्योतनशक्तीः। अनु। वार्याणि- वरणीयाः। विश्वा वसु- सर्वाः सम्पदः। दधिरे- धृतवन्तः। त्वया- भवता। सह। द्रविणम्- सम्पदम्। इच्छमानाः- कामयमानाः। उशिजः- मेधाविनः। गोमन्तं व्रजम्- चिद्रश्मिसमूहम्। वि वव्रुः- वृतवन्तः ॥११ ॥

अस्ताव्यग्निर्नरां सुशेवो वैश्वानर ऋषिभिः सोमगोपाः।
अद्वेषे द्यावापृथिवी हुवेम देवा धत्त रयिमस्मे सुवीरम्॥ १०.०४५.१२

ऋषिभिः- सूक्ष्मदर्शिभिः। अग्निः। अस्तावि- स्तुतः। नराम्- नृणाम्। सुशेवः- सुसुखः। वैश्वानरः- सर्वजनहितः। सोमगोपाः- रसपालकः। द्यावापृथिवी- द्यावापृथिव्यौ। अद्वेषे- द्वेषरहिते। हुवेम- आह्वयामः। अस्मे- अस्माकम्। सुवीरम्- शोभनवीर्याम्। रयिम्- सम्पदम्। देवाः- देवताः। धत्त- धारयत ॥१२ ॥

Dr. Ranganji